

**ФУНКЦІЇ ПРАВА: СУТНІСТЬ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА ЕВОЛЮЦІЯ
ДОКТРИНАЛЬНИХ ПІДХОДІВ****FUNCTIONS OF LAW: ESSENCE, CLASSIFICATION AND EVOLUTION
OF DOCTRINAL APPROACHES**

Синьчук О.А., здобувач кафедри права та публічного управління

ЗВО «Університет Короля Данила»

ORCID ID: 0009-0001-7078-5582

Метою роботи є всебічне дослідження сутності, класифікації та еволюції функцій права з урахуванням їх ролі у розвитку демократичної, правової держави та закріплення гуманістичних цінностей. Методологічна основа дослідження спирається на всебічний аналіз і узагальнення науково-теоретичних джерел та чинного законодавства, що дало змогу сформулювати обґрунтовані висновки та практичні рекомендації. В процесі дослідження уточнено сутність функцій права та їх значення як соціально-правового феномена, проаналізовано еволюцію доктринальних підходів і визначено співвідношення функцій права та держави. Узагальнено класифікацію функцій на загальносоціальні й спеціально-правові, обґрунтовано роль Конституції України як концентрованого вираження основних функцій права. Наукова новизна дослідження полягає в уточненні сутності функцій права як ціннісно-антропологічного виміру, визначенні самостійності й взаємодоповнюваності функцій права і держави, а також у розкритті ролі Конституції як концентрованого втілення їх гуманістичного змісту. Практична значимість дослідження полягає в тому, що його результати можуть бути використані для вдосконалення законодавства, розвитку правотворчої та правозастосовної практики, а також у навчальному процесі з метою формування правової культури й підготовки фахівців-юристів. Крім того, напрацювання мають прикладне значення для підвищення ефективності діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, удосконалення механізмів захисту прав людини, розробки освітніх програм і тренінгів для службовців, а також можуть слугувати основою для громадських ініціатив, спрямованих на зміцнення довіри до правових інститутів і поширення практик культурно чутливого впровадження норм. Зроблено висновок, що класифікація функцій права й надалі є предметом наукових дискусій: одні вчені розрізняють загальносоціальні та спеціально-соціальні функції, інші ж пропонують нові підходи, зокрема введення природної функції як ціннісно-антропологічного виміру. Це підтверджує багатомірність і складність правового феномена. У цьому контексті Конституція України виступає концентрованим вираженням функцій права: у її положеннях закріплені організаційна, регулятивна, охоронна, інформаційна, соціально-економічна та культурно-виховна функції. Основний Закон не лише визначає фундамент правової системи, але й підкреслює її гуманістичний зміст, утверджуючи пріоритет людини, демократії та верховенства права.

Ключові слова: право, функції права, класифікація функцій, правова держава, верховенство права, держава, суспільство, Конституція України, соціальна роль права, демократизація.

The purpose of the work is a comprehensive study of the essence, classification and evolution of the functions of law, taking into account their role in the development of a democratic, legal state and the consolidation of humanistic values. The methodological basis of the study is based on a comprehensive analysis and generalization of scientific and theoretical sources and current legislation, which made it possible to form substantiated conclusions and practical recommendations. In the process of the study, the essence of the functions of law and their significance as a socio-legal phenomenon were clarified, the evolution of doctrinal approaches was analyzed and the relationship between the functions of law and the state was determined. The classification of functions into general social and special legal functions was generalized, the role of the Constitution of Ukraine as a concentrated expression of the main functions of law was substantiated. The research is to clarify the essence of the functions of law as a value-anthropological dimension, to determine the independence and complementarity of the functions of law and the state, as well as to reveal the role of the Constitution as a concentrated embodiment of their humanistic content. Practical significance is that its results can be used to improve legislation, develop law-making and law-enforcement practice, as well as in the educational process to form a legal culture and train legal professionals. In addition, the findings have practical value for increasing the efficiency of state authorities and local self-government, improving mechanisms for protecting human rights, developing educational programs and training for employees, and can also serve as the basis for public initiatives aimed at strengthening trust in legal institutions and spreading practices of culturally sensitive implementation of norms. It is concluded that the classification of the functions of law continues to be the subject of scientific discussions: some scientists distinguish between general social and special social functions, while others propose new approaches, in particular the introduction of a natural function as a value-anthropological dimension. This confirms the multidimensionality and complexity of the legal phenomenon. In this context, the Constitution of Ukraine acts as a concentrated expression of the functions of law: its provisions enshrine organizational, regulatory, protective, informational, socio-economic and cultural-educational functions. The Basic Law not only defines the foundation of the legal system, but also emphasizes its humanistic content, affirming the priority of man, democracy and the rule of law.

Key words: law, functions of law, classification of functions, legal state, rule of law, state, society, Constitution of Ukraine, social role of law, democratization.

Актуальність теми. Питання сутності та класифікації функцій права є вічним, адже воно стосується фундаментального розуміння місця й ролі права в суспільстві. У різні епохи змінювалися соціальні умови, державні устрої, політичні й економічні системи, проте незмінним залишалося прагнення науковців з'ясувати, яким чином право впливає на суспільні відносини і які завдання воно виконує. Саме через категорію функцій можна простежити, як право відображає інтереси суспільства, регулює поведінку людей, забезпечує порядок і справедливість.

Класифікація функцій права завжди була предметом наукових дискусій: від поділу на регулятивні та охоронні, запропонованого ще у класичній юриспруденції, до сучасних багаторівневих підходів, що виокремлюють також виховну, комунікативну, ціннісну, інтегративну та інші функції. Така багатоваріантність пояснюється тим, що

право не є статичним – воно змінюється разом із суспільством, відображаючи його потреби, ідеали та цінності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасну проблематику категорії «функції права» активно досліджували такі вітчизняні правознавці, як В. Погорілко, Р.В. Зварич, Л.І. Заморська, В. Ковальський, С.В. Дзюбак та інші. Водночас питання сутності функцій права та їх класифікації залишається дискусійним і невичерпним, адже воно тісно пов'язане з еволюцією правової науки та зміною соціальних реалій, а відтак потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У більшості наук функція трактується як цілеспрямований вплив структури (цілого) на окремі елементи або зовнішнє середовище [1, с. 4]. Таке універсальне розуміння дозволяє застосовувати цей термін і до правової сфери, адже право

також є складною динамічною системою, яка активно впливає на соціальні процеси.

У математиці функція виражає залежність між змінними; у біології – виконання певними органами життєво важливих завдань; у соціології – роль інститутів у структурі суспільства. У юриспруденції ж функція права означає його специфічну соціальну роль у регулюванні відносин та забезпеченні порядку.

У правовій науці функція права визначається як соціальна роль, яку виконує право (або держава) у процесі впливу на суспільні відносини [3, с. 58]. Вона полягає у встановленні соціальних зв'язків, наданні їм правового змісту та формуванні інформаційних сигналів для комунікації між суб'єктами. Таким чином, право не обмежується лише сукупністю норм, а постає як активний механізм соціальної взаємодії.

Важливою є також багаторівневість функцій права. У макросередовищі воно визначає основні засади суспільного та державного устрою, встановлює фундаментальні правила співіснування. У мікросередовищі право впливає на конкретні соціальні контакти, поведінку окремих індивідів та груп, забезпечуючи їх правове врегулювання й гармонізацію.

Еволюція уявлень про функції права свідчить про поступовий перехід від вузького державоцентричного бачення до більш широкого – суспільно орієнтованого, у якому право розглядається як універсальний регулятор суспільних процесів.

В. Погорілко визначає сутність функцій права через кілька ключових положень. По-перше, функція права зумовлена його сутністю та призначенням у суспільстві, проте вона не зводиться лише до «проекції» сутності права й має певну автономність. По-друге, функція відображає необхідний напрям впливу права на суспільні відносини, без якого неможливе існування суспільства на конкретному етапі його розвитку (регулювання, охорона, закріплення відносин). По-третє, функція права втілює його головні риси й забезпечує реалізацію завдань, актуальних для права у певний історичний момент. По-четверте, вона є передусім напрямом активної дії, що визначає її динамічний характер. Нарешті, важливою рисою функції права є постійність: вона притаманна праву завжди, хоча форми й механізми її реалізації змінюються залежно від практичних потреб [2, с. 20].

З нашого погляду, підхід В. Погорілка цінний тим, що він поєднує стабільність і змінність функцій права: вони завжди існують, але проявляються у різних формах відповідно до потреб часу. Це дозволяє уникнути статичного розуміння права і підкреслює його живу, динамічну природу. Важливо також, що вчений наголошує на відносній самостійності функцій права: вони не є лише «відбитком сутності», а мають власний зміст і значення. Тому, вважаємо, це положення є ключовим для сучасної теорії, оскільки воно дозволяє гнучко аналізувати право як багатогранний соціальний феномен, який одночасно стабілізує суспільство й адаптується до його трансформацій.

На увагу заслуговує позиція Л.І. Заморської, оскільки вона дозволяє розмежувати схожі, але не тотожні категорії. Справді, «роль права» відображає його узагальнене значення для суспільства і держави, формуючи уявлення про місію права як соціального феномену. «Функції права» конкретизують цю роль, перетворюючи її на чіткі напрями впливу на суспільні відносини, тобто демонструють, як саме право виконує своє призначення на практиці. У свою чергу, «завдання права» визначають стратегічні цілі, яких воно має досягти у конкретний історичний період, а «функціонування права» підкреслює динамічний процес його дії, завдяки якому відбувається реалізація як ролі, так і завдань через функції [1, с. 5]. Такий підхід, на нашу думку, не лише уточнює наукову термінологію, а й створює підґрунтя для більш точного аналізу право-

вої системи. Він дозволяє бачити право не як абстрактну конструкцію, а як багатовимірний інструмент суспільного розвитку, у якому поєднуються цінності, цілі й реальні механізми впливу.

Право в юридичному сенсі нерозривно пов'язане з державою: ці два явища суспільного життя існують у тісній взаємодії й багато в чому визначають одне одного. Традиційно їх співвідношення розглядали радше в «статичній», як взаємозалежність структур і норм. Проте саме аналіз функцій дає можливість побачити цю єдність у «динамічній» – у розвитку, у реальному впливі на суспільство. Адже функції відображають активний бік як держави (її діяльність), так і права (його регулятивний і охоронний вплив).

Функції держави завжди були багатогранними й змінювалися разом із завданнями, що постали перед суспільством у певний історичний період. На одних етапах на перший план виходили економічні функції (забезпечення власності, розвиток господарства), на інших – політичні (укріплення влади, забезпечення правопорядку), а ще на інших – соціальні чи культурні. Одні функції втрачали значення, з'являлися нові, але завжди вони залишалися тісно пов'язаними з реальними потребами суспільства та політикою держави.

У цьому контексті важливо розуміти співвідношення функцій права і функцій держави. Їхня спільність полягає у тому, що: і право, і держава реалізують свою сутність і соціальне призначення через функції; обидві категорії покликані вирішувати спільні завдання (наприклад, підтримання порядку, захист прав людини), а отже, часто рухаються в одному напрямі.

Водночас існують і відмінності: функції права і функції держави є вираженням різних сутностей: право діє через норми та регуляцію поведінки, тоді як держава – через інститути та владно-організаційний механізм; форми та способи їх реалізації різні (право працює через систему норм і санкцій, а держава – через політичні та управлінські інструменти); межі й кількість функцій не збігаються повністю, що підкреслює їх самостійність.

Як слушно підкреслює В. Ковальський [3, с. 7], важливість функцій відображається у сутнісних характеристиках права – його завданнях, інститутах, межах впливу. Особливе значення тут відіграють конституційні норми, які формують підвалини соціальної й правової сутності держави. Саме тому функції права не можна розглядати ізольовано: вони стають своєрідним каталізатором розвитку правової державності, інструментом демократизації, соціалізації особи та суспільства, підґрунтям участі громадян у правотворчості та політичному житті.

На нашу думку, це співвідношення «право – держава» слід розглядати як взаємодію двох систем, які не лише взаємодоповнюють одна одну, але й мають власну автономію. Функції права втілюють гуманістичний вимір – вони спрямовані до людини і громадянина, тоді як функції держави забезпечують організаційні умови для їхньої реалізації. Саме їх гармонійна взаємодія визначає поступ української держави на шляху до демократії та правової державності.

Аналізуючи поняття функцій права, неможливо обійти увагою питання їх класифікації. У науковій літературі існують різні підходи до цього, однак найбільш поширеною є позиція, відповідно до якої функції права поділяють на загальносоціальні (соціально-політичні) та спеціально-соціальні (юридичні) (В. Ковальський, О. Скакун та ін.). Такий поділ обґрунтовується тим, що функції права можуть розглядатися у кількох вимірах: з одного боку – у контексті всієї державно-правової надбудови, а з іншого – лише в межах власне правової системи.

У цьому зв'язку загальносоціальні функції визначаються як напрями взаємодії права з іншими соціальними явищами, тоді як спеціально-соціальні – як напрями правового впливу на суспільні відносини (Т. Андрусак та ін.).

До спеціально-соціальних функцій більшість дослідників відносять регулятивну та охоронну, причому першу часто поділяють на статичну і динамічну (А. Олійник, О. Скакун). Окремі вчені пропонують доповнити цей перелік установчою та інформаційною функціями (В. Ковальський).

Щодо загальносоціальних функцій, то їх класифікація є неоднозначною. Так, В. Ковальський виокремлює політичну, економічну, соціальну та ідеологічну; О. Скакун говорить про інформаційну, орієнтаційну й виховну; а А. Олійник розширює цей перелік гуманістичною, організаторською, управлінською, оцінно-орієнтувальною, ідеологічно-виховною та гносеологічною (пізнавальною) [2, с. 23; 4].

Продовжуючи розвиток наукових підходів, дослідниця Дзюбак С.В. висловила пропозицію удосконалити класифікацію функцій права, зокрема доповнити перелік функцій природного права так званою природною функцією, яка, на її переконання, має бути віднесена до числа його основних. Її сутність полягає у визнанні досконалої природи людини як підґрунтя для творення ідеального, «вічного» позитивного закону [5, с. 3-4]. Така функція може бути застосована до будь-якого напрямку дії права, якщо вихідною основою виступає людина як носій природних і невідчужуваних прав та свобод.

Фактично мова йде про акцент на гуманістичному вимірі права: будь-які його функції мають оцінюватися крізь призму забезпечення гідності, свободи та розвитку особистості. Саме тому природна функція може розглядатися як методологічний орієнтир, що дозволяє інтегрувати цінності природного права у позитивне законодавство, уникати надмірного формалізму та підкреслювати пріоритет людини над державними чи корпоративними інтересами. Тому, запропонований підхід розширює традиційну доктрину функцій права, вводячи до наукового обігу новий вимір – ціннісно-антропологічний, який підкреслює, що справжня сила права полягає не лише у регуляції суспільних відносин, а передусім у служінні людині як найвищій соціальній цінності.

Підтримуємо позицію В. Ковальського щодо того, що Конституція України відображає комплексне бачення функцій права, підкреслюючи його роль як універсального механізму організації, регуляції та охорони суспільних відносин, а також забезпечення розвитку людини й держави. У своєму дослідженні він справедливо зазначає, що чітке уявлення про ідеологію функціонального впливу права можна отримати, аналізуючи положення Основного Закону. У його змісті простежуються та переплітаються основні функції права: організаційна (інтегративна), соціально-економічна, інформаційна, культурно-виховна, охоронна та регулятивна.

Так, організаційна (інтегративна) функція виявляється у статтях 3, 6, 7, 8, 13, 18, 23, 24, 106, 107, 116, 119 Конституції, які визначають засади організації державної влади, її єдність і взаємодію інститутів.

Соціально-економічна функція закріплена у статтях 1, 13, 15–17, 32, 36, 41, 42, 44, 46–47, 85, 92, 116, 119, 132,

138, 143, що гарантують соціально-економічні права громадян, право власності та економічну основу державності.

Інформаційна функція відображена у статтях 17, 31, 32, 34, 50, 92, які забезпечують право на інформацію, свободу слова та інформаційну безпеку.

Культурно-виховна функція знайшла відображення у статтях 11, 12, 35–36, 49, 52–54, 66, 85, 92, 116, 119, 132, 137–138, 143, що гарантують розвиток освіти, науки, культури й національних традицій.

Охоронна функція зафіксована у статтях 8, 13, 16–17, 24–25, 27–29, 32, 34–36, 39, 42, 44, 46, 51, 54–55, 59, 63, 65, 85, 92, 116, 127, 129, 145, які встановлюють гарантії прав і свобод, право на захист, а також обов'язки держави щодо охорони суверенітету та правопорядку.

Регулятивна функція закріплена у статтях 6, 20, 24, 26, 29–30, 33, 36, 39–41, 44–46, 54, 57, 67, 72, 75–77, 82, 85, 88, 91–92, 95, 103, 106, 117, 127–128, 137, 140, 252, які визначають порядок організації влади, її взаємодію з громадянами та реалізацію їхніх прав і обов'язків [6; 7]. Тому, можемо відзначити, що Конституція є концентрованим втіленням функцій права. Вона не лише формує правову систему, але й демонструє її ціннісну основу – пріоритет людини, демократичний лад і верховенство права. Таким чином, функції права через Конституцію стають не абстрактними теоретичними категоріями, а реально діючими принципами, що визначають розвиток держави й суспільства.

Висновки. Функції права відображають його соціальну сутність та практичну спрямованість, адже саме через них проявляється здатність права впливати на суспільні відносини, забезпечувати їх регуляцію, охорону, інтеграцію та розвиток.

Аналіз наукових підходів (В. Погорілко, Р.В. Зварич, Л.І. Заморська, В. Ковальський, С.В. Дзюбак та ін.) свідчить, що функції права мають динамічний характер: вони завжди властиві праву, але форми та способи їх реалізації змінюються залежно від потреб часу та соціального розвитку. Водночас співвідношення функцій держави і права є подвійним: з одного боку, вони реалізують спільні завдання – захист прав людини, підтримання правопорядку, забезпечення демократичного ладу, а з іншого – залишаються самостійними, маючи власну природу, форми й межі здійснення.

Класифікація функцій права й надалі є предметом наукових дискусій: одні вчені розрізняють загальносоціальні та спеціально-соціальні функції, інші ж пропонують нові підходи, зокрема введення природної функції як ціннісно-антропологічного виміру. Це підтверджує багатовимірність і складність правового феномена.

У цьому контексті Конституція України виступає концентрованим вираженням функцій права: у її положеннях закріплені організаційна, регулятивна, охоронна, інформаційна, соціально-економічна та культурно-виховна функції. Основний Закон не лише визначає фундамент правової системи, але й підкреслює її гуманістичний зміст, утверджуючи пріоритет людини, демократії та верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Заморська Л.І. Функції права: змістовно-теоретичний аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2015. Вип. 6. С. 3-9.
2. Зварич Р.В. Регулятивна функція права у системі функцій права. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. Серія : Право. 2017. № 4. С. 20-28.
3. Ковальський В.С. Функції права: ціннісний та сутнісний виміри. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 58-62.
4. Миронець О.М. Функції права: поняття та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 2. С. 15-17. URL: http://lsej.org.ua/2_2014/5.pdf
5. Дзюбак С.В. Втілення функціональності в основних типах праворозуміння : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук : спец. 12.00.01 теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Івано-Франківськ : ПВНЗУ К. Данила, 2019. 16 с.
6. Ковальський В. Функції права в системі суспільних відносин. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 2. С. 3-10.
7. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/ 96-ВР // *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.